

РЕЦЕПТИВНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТВОРЧОСТІ СОФІЇ МАЙДАНСЬКОЇ НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

Досліджується творчість української письменниці Софії Майданської, більшість поетичних збірок якої знаходила відгук у друкованих ЗМІ. Аналізуються художньо-публіцистичні дослідження її творчості, спроби окреслити літературний портрет.

Ключові слова: Софія Майданська, рецепція, інтерпретація, читач.

Теорія рецепції художнього твору в структурі сьогodнішньої філологічної науки передбачає передусім ставлення до написаного, включаючи і літературний (себто науковий) аналіз, і враження суто психологічні, нав'язані й усистематизовані певним комплексом особистих знань реципієнта про дискурс, в якому цей твір займає місце. Про важливий момент диференціації літературної рецепції міркує тернопільський літературознавець Роман Гром'як: "...видається недостатньо осмисленим та виразно акцентованим момент опосередкування аналітичних операцій літературознавців різними аспектами літературної рецепції – передусім у двох її іпостасях: безпосереднього естетичного сприйняття твору та його літературно-критичних оцінок реципієнтами" [3, с. 28]. Отже, йдеться про два види рецепції: естетичне сприйняття (максимум суб'єктивне і, отже, абсолютно різне в кожного реципієнта, озвучене народною мудрістю в афоризмі "скільки голів, стільки думок") і сприйняття наукове (тут поєднується суб'єктивність інтерпретатора-реципієнта й об'єктивність наявного наукового апарату, яким він оперує; цей вид рецепції уподібнюється до герменевтики, але, зауважимо, не перетворюється в неї).

На відміну від герменевтики, що ґрунтується на об'єктивному вивченні написаного, застосуванні об'єктивної логіки під час аналізу твору, рецептивна поетика, за висловом чернівецької дослідниці теорії рецепції Ольги Червінської, "досліджує іманентну багатозначність змісту, який насичує текст, при тому на рівні *індивідуального* сприйняття цього тексту" [15, с. 4]. Виходячи з цього, ми можемо поділити рецептивну інтерпретацію сучасної літератури на власне рецептивну ітаку, що поєднується з об'єктивністю науки. За об'єкт дослідження обрано творчість сучасної української письменниці Софії Майданської. Почнімо з того, що цілісне сприйняття творчості одного письменника утворюється шляхом "зливання" в один мисленнєвий потік реципієнта усіх точок рецепції – образів, мотивів, елементів композиції, які він сприйняв. Суть цих точок – "малих перцепцій" наприкінці XVII ст. окреслив Г.-В. Лейбніц [15, с. 6]. Літературна творчість Софії Майданської (спершу поетеси, а відтак ще й прозаїка, драматурга і

сценариста) становить відкриту систему саме таких “малих перцепцій”, які неодноразово виступали об’єктом інтерпретацій як науковців, так і особистостей із переважаючим творчим креативом, зокрема письменників і журналістів. Рецензії на перші поетичні збірки С.Майданської надруковані в загальнополітичних та спеціалізованих виданнях – у газетах “Молодь України” (1977), “Радянська Буковина” (1978), “Літературна Україна” (1980, 1982), журналах “Жовтень” (1978), “Дніпро” (1978), “Вітчизна” (1981). Наступні інтерпретації творчості письменниці, крім як у періодиці, виникали й фіксувалися також у сфері наукової думки.

Коротко окреслимо ситуацію в літературознавстві і критиці 70-х років минулого століття. Як відомо, тодішня наука псевдоінтерпретації (якщо можна так назвати соцреалістичний спосіб осмислення літературної творчості) посилено боролася з “книжними” віршами, тобто верлібрами. Формально-соціологічний метод критикував усе, що не мало чітко вираженої зовнішньої форми. “Категорично вимагалось конкретне й реальне життя, а не варіації та рефлексії на теми музики чи літератури” [11, с. 4]. Якраз “варіації” С. Майданська й намагалася помістити поміж суху витонченість, навіть холоднечу основного потоку поезії першої збірки “Мій добрий світ” (1977). Ясна річ, для того, щоб надрукувати верлібри, на той час конче потрібні були “паровози”. Тому “подеколи вона нагадувала у своїх творах маленьку бабусю” [11, с. 4], – помітить через 20 років Михайло Слабошпицький. Зате, коли про головну мету – здаватися іншим дорослою й розумною – забувалося, тоді поезія трансформувалася в оригінальні думки, не позбавлені індивідуального сприйняття світу.

У більшості віршів першої збірки визначальним був акцент моральної відповідальності людини, посилювалась питома вага життєвої конкретики, проте ця “питомість” була позірною, поетеса намагалася всебічно охопити образи реального життя, переважно забуваючи про сам образ і його відтінки. Такий спосіб відтворення дійсності провокував сприйняття проблематики, та й, зрештою, тематики у стандартних тонах. Слушно висловився той же Михайло Слабошпицький у штрихах до портрета поетеси-початківця: “Софія Майданська була витонченішою, але водночас і холоднішою за інших. Вона ніби намагалася дистанціюватися від своїх переживань і дивитися на них очима сторонньої людини” [11, с. 4]. Наприклад, тему боротьби за мир на Землі було розвинуто в багатьох віршах, але настільки традиційно, що авторська індивідуальність губилася і відходила на другий план.

Рецензуючи другу збірку Софії Майданської “Долоні континентів” (1979), Наталка Білоцерківець оцінювала наявність чи відсутність росту майстерності поетеси: “Не можна говорити про якийсь особливий “ріст” поетеси від першої книжки...” [2, с. 212]. Пояснює це вона тим, що вже тоді авторка була цілком зрілим, сформованим поетом. Проте, додамо від себе, ця зрілість не була відшліфованою, стиль Софії Майданської проглядався в окремих фразах, строфах, іноді в окремих віршах, проте головної мистецької ідеї збірки як такої не було. “У її тодішніх віршах – імена геніїв, глобальні проблеми світової цивілізації, справді оригі-

нальні думки, але – мало молодості” [11, с. 4], – відзначив ще одну тенденцію ранньої поезії авторки все той же Михайло Слабошпицький.

Увагу дослідників привернула поема ”Копернік”, уміщена в цій збірці. З одного боку, під образом Коперника авторка розуміє митця, особу, що йде проти встановленої панівною ідеологією течії і тому робить виклик наджорсткій моноїдеї, а з іншого – “образ видатного вченого розпливається в образ абстрактної людини, з’являється ряд недомислених чи й зайвих деталей, ...маємо задовольнитися красивими, але майже беззмистовними монологами головного героя... при відсутності діалогів і дії – досить дивне вирішення, що зашкодило внутрішній драматичності твору (*виділ. нами. – О.Н.*)” [2, с. 211].

Про еволюцію творчості поетки почали говорити після виходу в світ її третьої збірки “Похвала землі” у 1981 році. “Це справді **книга поезій**, укладена, як тепер здається, саме з тих віршів, що виявляють єдиноподих авторського задуму. Кількісно тут рівно стільки речей, як треба, і всі вони – ніби гілки єдиного дерева...” [12, с. 139]. Так розпочала свою рецензію на збірку Людмила Таран. Трапилося те, чого й слід було чекати: індивідуальний тип світосприйняття в поезії 80-х відбився і на творчості Софії Майданської, слово почасти почало втрачати свою заангажованість політико-державними обставинами. Авторка відтворює поліфонічну дійсність – вводить у поезію заземлені реалії, що взаємодіють між собою (звідси назва рецензії Людмили Таран на цю книгу – “Заземленість”) і створюють образ малої Батьківщини.

“Поема дитинства” у третій збірці С. Майданської зафіксувала в мегатексті поетеси нове для неї архетипне поняття гри. Один із розділів поеми так і називається: “Гра”. Але чи тільки гра? Дитяча психіка глибинна, вона утримує в собі відчуття не гри, а справжньої дійсності: “Людина грає лише тоді, коли вона в певному значенні слова людина, і вона є людиною лише тоді, коли грає”, – зауважує Шіллер, визначаючи людину як об’єкт вільної гри [5, с. 129]. Отже, зберегти гуманність можна ще й залишившись дітьми в душі. Поема відповідає на головні питання всієї збірки: як зберегти людині свій зникомий світ. Людмила Таран помічає: “концентричні кола головної мелодії, як кола на зрізі стовбура, біжать від центру і до центру. Як тісно пов’язані між собою світ матеріальний, зречевлений, пластичний із духовним досвідом людства, кожного конкретного народу!” [12, с. 141].

Через два роки після закінчення ВЛК у Москві, у 1991 році, письменниця розпочинає роботу над прозою. Результатом стала поява роману “Землетрус” – твору, який можна багато в чому назвати програмним для нашої сучасної літератури, що й відзначив Михайло Слабошпицький у літературному портреті письменниці: це “яскравий зразок роману, в якому немає нічого зайвого... Якесь абсолютне чуття форми (не випадково авторка – музикант), виразна динамічна стилістика...” [11, с. 4].

Зауважимо, що Софія Майданська продовжує писати поезію, але, природно, новий, прозовий пласт її нарації проковує “рокіровку” інтерпретативних сил саме на цю нову ділянку її творчості.

Авторка в романі “Землетрус” осмислює місце людини в апокаліптичній дійсності. На тлі світового апокаліпсису одна людина – це тільки обгортка власних думок, піщинка, яку несе в невідомість. “Найстрашніше – трагедія облутується брехнею, отже, людство не очистилося через страждання, не зрозуміло своєї провини і далі чинить гріх” [14, с. 315], – міркує молода дослідниця Софія Філоненко. Трагедії в романі накладаються одна на одну, творять страшну мозаїку кінця світу, де “вітер жене тільки мою порожню обгортку, лише оболонку, шматок списаного паперу, де слова вже не мають жодного сенсу” [8, с. 97].

Найкращою характеристикою на написану пізніше повість “Провідна неділя” є те, що за неї авторка отримала в 1997 році літературну премію “Благовіст”, а також те, що на неї відгукнулися такі відомі українські науковці, як Роман Гром’як, Юрій Мушкетик, Євген Баран. Зокрема, Роман Гром’як узагальнює: “У “Провідній неділі”, написаній 1994 року, “відображаючи” зовнішні гримаси базарно-ринкового життя в сучасній Україні, торкнулася і більшовицьких репресій, і емігрантської скитальщини, і драми одинокої жінки, і ще багато чого” [10, с. 3]. Далі літературознавець “пояснює” власний стиль С. Майданської: “це не скоромовка, хоч і не “описування”, не одноплосинне, не ілюстративне, бо ... пережите, не позначене розмиванням одмін між Добром і Злом” [10, с. 3].

Наступний роман Софії Майданської “Діти Ніоби” був опублікований 1997 року в журналі “Березіль”, відчутно сколихнувши літературну громадськість. Вже наступного року авторка за цей твір отримала першу премію імені Олеся Гончара, схвальну передмову Юрія Мушкетика, рецензії з-під пера Людмили Таран і Євгена Барана. Роман фігурує в науковій статті Світлани Кирилюк та розвідках Олени Логвиненко, Леоніда Кореневича і згадуваного нами Михайла Слабошпицького.

З обрії цього роману письменниці помітнішою стала градація авторки у “прозовому письмі”: “Перший роман “Землетрус” був хороший, повість “Провідна неділя” – дуже гарна, “Діти Ніоби” писана рукою і душею дуже тонкими, мережка психологічного письма – тонша від найкращого візерунка, і – глибокі роздуми про долю нації...” [9, с. 26], – зазначив автор передмови до роману Юрій Мушкетик. Письменник мав рацію. Роман, розкриваючи ідею родинно-національного фактору, фактору страху людини і збереження себе як частини сім’ї (нації), засвідчив і те, що одним із завдань авторки було вдосконалити мовну єдність твору: “Діти Ніоби” насичені ремінісценціями, культурно-мистецькими алюзіями, психологічними портретами. Це вберегло С. Майданську від “збивання” на традиційно-ілюстративний історичний твір.

Твір є широкомасштабною реалізацією міфу про Ніобу – царицю, яка загордилася своїми дітьми, за що боги їх убили, а сама Ніоба перетворилася на камінь. Проте Софія Майданська “значно розширює семантичні рамки міфологічного сюжету” [4, с. 219], переосмислюючи та доповнюючи міфологічний матеріал, доводячи його до певної

систематизації. Як вважає С.Кирилюк, у цьому випадку “зреалізоване явище деміфологізації тяжіє до постмодерну”. Свою думку дослідниця обґрунтовує наявністю в дискурсі “Дітей Ніоби” чотирьох факторів: 1) факту переосмислення елементів культури минулого; 2) слугування саме цих фактів концептуальною і композиційно-нарративною складовою роману; 3) багаторівневої організації твору; 4) окреслення світовідчуття людини кінця ХХ ст. на тлі часового простору 20-40-х рр. ХХ ст. [4, с. 219].

У романі “Діти Ніоби” письменниця спробувала персоніфікувати в образі міфічної Ніоби національне відчуття трагедії та асоційовані з цим відчуттям мотиви – життя і смерті, божевілля, війни, страху, долі, вини. На думку Євгена Барана, роман “Діти Ніоби” – “як безконечна метафора національної історії. Національної трагедії. Національної величі і поразки. Все у всьому через конкретику деталей, конкретику людської долі, конкретику людського страху” [1, с. 179].

Особливістю творчої манери С.Майданської є те, що події, описані в романі, реципієнт-інтерпретатор сприймає без жодної часової дистанції, не осмислюючи, а співпереживаючи. Події відбуваються саме зараз, постаючи багатозначним символом і відтворюючи дійсність у відповідних життєвих формах, крізь суб’єктивні думки та емоції.

Унаслідок того, що динаміка розгортання подій тут чергується з лаконічними і влучними картинами душевного стану героїв, “Діти Ніоби” є “виразно кінематографічним матеріалом”, вважає Л. Таран [13, с. 94]. На її погляд, “роман розкручується через новели”, де багато важить те, що залишається “поза кадром”, адже читач мусить такі моменти домислювати, реконструювати. Водночас будова твору нагадує структуру музичних п’єс, що також зауважує дослідниця (нагадаємо, що Софія Майданська – музикант-виконавець із консерваторською освітою). Крім того, письменниця підтверджує в одному з інтерв’ю важливість знання музичної гармонії при написанні літературного твору: “Музика вчить мене організовувати форму, не допускаючи істеричності емоцій, розхристаність яких часом видають за свободу творчого самовияву” [6, с. 11-12].

Літературознавець Олена Логвиненко, аналізуючи сучасну українську прозу, виділяє шість орієнтирів її розвитку. Одним із напрямів вона вважає “прагнення письменника до самоідентифікації шляхом екзистенційного занурення в глибини власного «я»” [7, с. 5]. Для прикладу авторка статті номінує названий нами роман Софії Майданської “Діти Ніоби”, зауважуючи потяг героїні до власних духовних витоків, доцентрове спрямування її особистої філософії життя.

Отже, бачимо, що дослідницький спектр творчості сучасної письменниці відображений і в естетико-психологічних рефлексіях, і в науково “оформлених” дослідженнях. Так, зокрема, літературознавці (Ганна Улюра, Софія Філоненко та ін. – безпосередньо, а Світлана Кирилюк, Олена Логвиненко – опосередковано) виділяють в українській літературі окрему течію – нову хвилю жіночої прози, називаючи при цьому твори Галини Пагутяк, Оксани Забужко, Світлани Йовенко, Ірини

Жиленко, Марії Матіос, Євгенії Кононенко, Оксани Пахльовської, Наталки Околітенко та ін., у тому числі й Софії Майданської.

Своєрідність стилю С. Майданської лягла в основу досліджень її творчості такими літературо- й мистецтвознавцями, як Людмила Таран, Наталка Білоцерківець, Петро Марусик, Світлана Кирилюк, Ірина Лобовик, Ірина Садова, Володимир Шелест, Ярослав Розумний та інші. Штрихи до літературного портрета письменниці, написані Вірою Китайгородською, а згодом і Михайлом Слабошпицьким, фіксують творчу еволюцію Софії Майданської як поетеси і як прозаїка. Переважні інтерпретатори творчості С. Майданської – творчі особистості (письменники, митці), тому їхній аналіз спрямований передусім на емоційне сприйняття читачем інтерпретованого. Okремо можемо виділити статті вчених (С. Кирилюк, Я. Розумного, М. Слабошпицький), написані на межі публіцистичного й наукового стилю.

Бібліографія художньої та публіцистичної творчості письменниці налічує більше сотні позицій, проте, поряд із публікаціями в періодичних виданнях та окремих збірниках, навчальна література містить надто “скупу” інформацію про С.Майданську. Так, наприклад, у підручнику “Історія української літератури ХХ століття” за редакцією В.Дончика (1998) її творчості відведено всього декілька рядків. У хрестоматії української літератури та літературної критики ХХ століття “Українське слово” (укладач В.Яременко, 2001) ім’я письменниці взагалі не згадується. Отже, можемо з певністю сказати, що ні поезія, ні проза, ні життєво-творчий шлях Софії Майданської в цілому ще не досліджені й потребують ґрунтовного наукового осмислення.

1. *Баран Євген*. Народжені під знаком вини // Березіль. – 1998. – № 3-4. – С. 178–179.
2. *Білоцерківець Наталка*. Стиль і розвиток // Вітчизна. – 1981. – № 2. – С. 210–212.
3. *Гром’як Роман*. Літературна рецепція в компаративістичних студіях // Слово і час. – 2002. – № 2. – С. 26–30.
4. *Кирилюк Світлана*. Архетипна символіка в романі С.Майданської “Діти Ніоби” // Біблія і культура: Зб. наук. статей. – Чернівці: Рута, 2002. – Вип. 3. – С. 218–222.
5. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / За ред. А.Волкова та ін. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
6. *Лобовик Ірина*. Софія Майданська: “Ще довго нам даватиметься взнаки холопський синдром...” // Березіль. – 1999. – № 5-6. – С. 3–24.
7. *Логвиненко Олена*. Розмова тіней, або Куди веде читача клубок хитросплетінь сьогочасної української прози? // Літературна Україна. – 2000. – 24 лют. – С. 5.
8. *Майданська Софія*. Діти Ніоби. – К.: Родовід, 1998. – 296 с.
9. *Мушкетик Юрій*. [Передмова до публікації роману “діти Ніоби”] // Березіль. – 1997. – № 7-8. – С. 26.
10. Про що мовчить сучасний український роман?: Можливості найуніверсальнішого жанру в наші дні // Літературна Україна. – 1997. – 20 бер. – С. 3.

11. *Слабошпицький Михайло*. Така несподівана еволюція // Літературна Україна. – 1998. – 29 жовт. – С. 4.
12. *Таран Людмила*. Заземленість // Дніпро. – 1982. – № 7. – С. 139–141.
13. *Таран Людмила*. Роман Софії Майданської “Діти Ніоби” та навколо нього // Art line. – 1998. – № 5-6. – С. 94.
14. *Філоненко Софія*. “Переживання кінця” в сучасній українській жіночій прозі (на матеріалі творів О.Забужко, С.Йовенко, С.Майданської) // Молода нація: Альманах / Гол. ред. Олег Проценко. – К.: Смолоскип, 1999. – Вип. 12. – С. 309–320.
15. *Червінська Ольга*. Рецептивна поетика: Історико-методологічні та теоретичні засади: Навч. посібник. – Чернівці: Рута, 2001. – 56 с.

Summary

Works of modern Ukrainian writer Sophia Maydanska appears on the pages of Ukrainian editions beginning from the end of the 70th of the last century. The first collection of Maydanska's poetry was published then (1977). Most poetic collections of S. Maydanska (seven books) had reviews in printed Mass Media. Besides, the novels of authoress were interpreted. There are also artistic researches of S. Maydanska's works, attempts to outline the literary portrait and the creative way.

Most of the interpreters of S. Maydanska's creation are creative personalities (writers, artists), therefore their analysis is foremost directed on reader's emotional perception of interpreted. We can single out the articles of scientists (philologists), written on the borderline between the artistic and scientific style.

Key words: Sophia Maydanska, perception, interpretation.

Стаття надійшла до редколегії 17.11.2006